

גאולת הקרקע של תל אביב

ערב הפיכת "גני שרונה" למרכז התרבות, הקניות, הבייליים והסיורים של תל אביב, יש להזכיר את המאבק הגדול שניהלה עיריית תל אביב לצורך אליה את אדמות המושבה הטמפלרית שרונה | אילן שחורי

6,000 דונמים, שכלל אזור מגורים קטן ובעיקר שטחי חקלאות גדולים, מטעי הדורים, כרמים, יקב, בית בד, מזקקה ושורה קטנה של מפעלים. במלחמת העולם הראשונה הגלו הבריטים את כל יושבי המושבות הגרמניות למצרים עקב היותם נתיני מדינת אויב. עם תום המלחמה שבו הגולים לבתיהם. זמן קצר לאחר תחילת מלחמת העולם השנייה הושמו תושבי שרונה בהסגר. חלקם תמכו באידיאולוגיה הנאצית ולכן נתפסו התושבים בעיני ממשלת המנדט כנתיני אויב, ולקראת סוף המלחמה אף הוגלו לאוסטרליה. את מקומם תפסו אנשי השלטון הבריטי ולאחר 1948 התבססו במקום אנשי כוחות הביטחון ומשרדי ממשלה רבים.

כבר מראשית שנות הארבעים, זמן קצר לאחר תחילת מלחמת העולם השנייה, החלו בעיריית תל אביב הדיונים על האפשרות לשלב את שטחי המושבה הגרמנית שרונה בתחומי עיריית תל אביב, והתכתבויות ענפות נערכו בעניין זה בין ראשי העירייה לשלטונות המנדט. זאת לא הייתה הפעם הראשונה שעלתה לדיון האפשרות לשילוב שכונה גרמנית בתל אביב המתפתחת. ראשי תל אביב נדרשו לראשונה לשאלת סיפוח המושבה הגרמנית עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, אך הייתה זאת המושבה הטמפלרית ביפו שראשיה פנו למאיר דיזנגוף ובדקו את האפשרות להיות חלק מתל אביב המתפתחת, שמיד לאחר המלחמה צירפה לעצמה מספר שכונות סביבה והחלה להפוך לגורם מרכזי באזור. אך אז השיב דיזנגוף בשלילה מוחלטת לבקשתם של הגרמנים והרעיון ירד מסדר היום.

לאחר שחלק מתושבי שרונה נעצרו וגם הוגלו על ידי הבריטים עם ראשית מלחמת העולם השנייה, ראו בעיריית תל אביב הזדמנות טובה לנסות להשתלט על אזורי שרונה, בעיקר משום שהמושבה ושטחיה החקלאיים מנעו את פיתוחה של תל אביב לכיוון מזרח ומנעו למעשה קשר בין תל אביב המתפתחת ליישובים היהודיים בסביבה. במקביל להכרתה של תל אביב כמועצה מקומית, הוכרה גם שרונה ב-1925 כמועצה מקומית והוקמה בה ועדה לבניין ערים. בין השנים 1932-1936 פעלה ועדה משותפת של בניין ערים לתל אביב, שרונה ויפו. בדיוני הוועדה התנגדו כל הזמן נציגי שרונה להרחבתה של תל אביב, וגם השטחים שנרכשו על ידי יהודים באופן פרטי מידי הגרמנים ובנו עליהם, למשל קריית מאיר והסביבה, היו כפופים במשך שנים לשיפוטה של שרונה וצורפו לתל אביב אט אט. גם בהיותם כלאים בשנות המלחמה במחנה הסגר, התנגדו אנשי שרונה למתן כל הקלות שהיו דרושות לפיתוחה של תל אביב, כמו למשל פתיחת קו תחבורה דרך שדות שרונה.

”
אדמת שרונה היא אדמה חקלאית ולכן אינה מתאימה להיכלל בשטח העירוני

תנאי מעצר. כל כמה חודשים מאז ראשית 1939 נעשתה פנייה מטעם עיריית תל אביב לשלטונות המנדט בבקשות שונות לצרף את שטחי שרונה לתל אביב. אחת ההצלחות הראשונות הייתה הפקעת דרך בין השדות של שרונה, כדי שניתן יהיה להמשיך את רחוב חשמונאים משדרות

בתחילת מלחמת העולם השנייה פנה ראש עיריית תל אביב, ישראל רוקח, למושל המחוז וביקש את אישור שלטונות המנדט לרכישת אזור המגורים של תושבי שרונה, שטח בן 200 דונמים שהיו בו 118 בתים, חלקם נטושים ובחלקם תושבים גרמנים שנאלצו להסתגר בהם במסגרת

”
הפיכת השטח לאחד ממרכזי התרבות והבידור המרכזיים של תל אביב לכאורה נראית כיום טבעית לתל אביב המתפתחת, אולם שטחי שרונה הפכו לחלק מתל אביב רק זמן קצר לפני הקמת המדינה, לאחר מאבק גדול ורב שנים שניהלה עיריית תל אביב מול שלטונות המנדט כדי להפוך את המושבה שרונה לחלק מהעיר תל אביב ולשחרר חסימה התפתחותית גדולה של העיר לכיוון מזרח. הודות לנחישותו של מי שהיה באותם ימים ראש עיריית תל אביב, ישראל רוקח, הצליחה העירייה לבלוע את שטחי שרונה, שבמשך עשרות שנים הייתה כעצם התקועה בגרונה של העיר המתפתחת.

שרונה היא המושבה השלישית שהקימו ב-1871 הגרמנים הטמפלרים בארץ ישראל, לאחר המושבה הראשונה שלהם שהוקמה בחיפה (1869), בהנהגת גיאורג הארדג) וביפו (1870). הם הגיעו לארץ מכוח תפיסה משיחית הדוגלת בעבודת האדמה, בסיוע ליהודים ובפעולה לזירוז הגעתו של המשיח. את שרונה הם הקימו על שטח של

”
זמן קצר לאחר תחילת מלחמת העולם השנייה הושמו תושבי שרונה בהסגר. חלקם תמכו באידיאולוגיה הנאצית ולכן נתפסו התושבים בעיני ממשלת המנדט כנתיני אויב, ולקראת סוף המלחמה אף הוגלו לאוסטרליה

”
לקראת סוף השנה ובמסגרת חגיגות מאה השנים להיווסדה של תל אביב, עתידה העירייה לחנוך ברוב פאר והדר את "גני שרונה" (פרויקט דרום הקריה), העתיד להיות אחד ממוקדי הביילוי, העסקים, התרבות, הקניות והפנאי המרכזיים של תל אביב. בגנים אלו ישולבו אטרקציות מסחריות בכשלושים מבנים שהוקמו על ידי הטמפלרים בסוף המאה ה-18 וסביב להם מרכזי בנייה משרדיים ומגורים. המתחם אמור לשלב בין ההיסטוריה של תחילת ההתיישבות בארץ ישראל עד הקמת מוסדות השלטון הראשונים במדינה לבין בנייה מודרנית עם אלמנטים אדריכליים ועיצוביים חדשניים ומקוריים. במסגרת ההכנות להכשרתו של המתחם החדש השקיעו מינהל מקרקעי ישראל (בעלי השטח כיום) ועיריית תל אביב סכום של 45 מיליוני שקלים בהעתקתם של מספר מבנים טמפלריים כדי שניתן יהיה להרחיב את מסלול התנועה המרכזי באזור רחוב קפלן, שהיה במקור הרחוב הראשי של השכונה.

למעלה: שכונת שרונה בשנת 1900
בעמוד ממול למעלה: שרטוט של שרונה, 1937
בעמוד ממול למטה: איגרת ברכה משרונה

בתוכנית בניין הערים של תל אביב והוגדרו באותם ימים כאדמות בבעלות נתיני מדינת אויב. הבריטים סירבו באותן שנים לאשר את מכירת שטחי שרונה לעירייה, לכל היותר ניאווו להסכים לחכירתם של שטחים מסוימים, בין היתר משום שהבריטים עצמם השתעשעו באותם ימים ברעיון להקים בשרונה שיכון גדול לפקידות המנדטורית. כאמור, עם גידולה של תל אביב והתפשטותה צפונה נקנו גם שטחי קרקע מאדמות שרונה, בין השאר אדמת השכונה קריית מאיר. ואולם בדרך כלל עמדה מושבה זו כמעין מובלעת גרמנית המהווה מחסום בהתפתחותה של תל אביב והתחברותה עם הנקודות העבריות מסביב לשרונה. במאי 1945 פנה ראש עיריית תל אביב אל ממשלת המנדט בדבר הכללת השטח שהיה בתחום שיפוטה של המועצה המקומית שרונה לאזור השיפוט של תל אביב. במכתבו אל נציב המחוז כתב ישראל רוקח בין השאר:

”מבחינה מעשית אין טעם להמשיך בקיומה של המועצה המקומית שרונה, מאחר ותושביה אינם נמצאים במקום והמועצה אינה פועלת לגמרי

למעלה מימין: הארדג
למעלה משמאל: רחוב בשרונה
במרכז: ילדי שרונה
למטה: יוצאים לטיול

תל אביב. אחד מחברי הוועדה אף ציין כי יהיה זה אסון גדול לערביי הסביבה אם ממשלת המנדט תתמוך בדרישת היהודים מתל אביב. ב־28 בדצמבר 1942 פרסמה הוועדה את מסקנותיה. ההמלצה המרכזית הייתה לספח לעיריית תל אביב שטח של 3,734 דונם, שמתוכם 878 דונם היו מהאדמות החקלאיות הדרומיות של שרונה. בין היתר נכתב בדוח הסופי של הוועדה: "נתמנינו על ידי הנציב העליון ביום 16.7.1942 לחקור עד כמה רצויה היא הרחבת הגבול המזרחי של השטח העירוני של תל אביב במקומות מסוימים שבין הדרך לשדה התעופה בדרום ונהר הירקון בצפון, וכן הרחבת הגבול הצפוני כדי להכליל בשטח העיר את הגוש 6900. תל אביב היא העיר הגדולה ביותר בארץ והשטח העירוני שלה הוא הקטן ביותר. מספר תושביה כיום הוא כ־150 אלף איש ושטחה העירוני הוא 6,067 דונם, לעומת 6,155 דונם של יפו שמספר תושביה הוא 80 אלף. אנו ממליצים על סיפוח הגושים 7107 ו־7105 לתל אביב כדי להשלים את הקשר עם שכונת מונטיפיורי. גושים אלה מהווים חלק מן האדמה הכפרית של שרונה והוערכו למס הרכוש העירוני. כדי לאפשר את סיפוחה לתל אביב של שכונת מונטיפיורי, שהוקמה ב־1924, יש להמציא שטח רחב למדי, שיהיה הקשר בין שני המקומות, ולא רק פרוזדור צר".

החלטות הוועדה לגבולות תל אביב ואישורן על ידי הנציב העליון היו ניצחון ראשון של עיריית תל אביב בדרכה הארוכה להשתלט על כל השטח שחנק את המשך התפתחותה של העיר הגדלה. ב־25 בנובמבר 1943 ביטל הנציב העליון, לא מעט בשל לחץ מצד עיריית תל אביב, את קיומה של המועצה המקומית שרונה ואת הוועדה המקומית לבניין ערים בשרונה. או אז הגבירה עיריית תל אביב את פעילותה לרכישה ולהשתלטות על 4,400 דונם מאדמות שרונה החקלאיות שנכללו

מהנדס עיריית תל אביב, יו"ר ועד שכונת מונטיפיורי, נציג מטעם המועצה המקומית שרונה, נציג מטעם המוכתר של הכפר הערבי מסעודיה, ונציג ממחלקת הקרקעות של ממשלת המנדט. הישיבה הראשונה של הוועדה התקיימה במשרד מושל המחוז ב־27 ביולי 1942. כבר בישיבה הראשונה גילה יו"ר הוועדה סקריבנור אהדה מסוימת לדרישת עיריית תל אביב ואף המליץ לנוכחים כי שכונת מונטיפיורי הסמוכה לאזור תהיה חלק מתל אביב. בישיבה הראשונה הצהיר מיד נציג תושבי שרונה, כי הגרמנים אינם מוכנים להסכים להעברת שום חלק קרקע השייכת לגרמנים לשטח העיר תל אביב. באותו זמן חלק מתושבי שרונה שעדיין נמצאו בארץ היו בתנאי מעצר בשכונה, ובהם נשיא המועצה המקומית, התעשיין ובעל בית החרושת למכונות גוטהילף וגנר, שנרצח מאוחר יותר, ב־22 במרס 1946, על ידי אנשי ארגון ההגנה בעת ששימש יו"ר התנועה הנאצית בארץ ישראל.

הישיבה השנייה של הוועדה התכנסה ב־6 באוגוסט 1942. יו"ר הוועדה אמר כי עמדת הממשלה המנדטורית היא שיש לכלול בשטח המבוקש לתל אביב את שטח שכונת מונטיפיורי, דבר שיביא לשכונה רק יתרונות. בישיבה זו השתתף וגנר, יו"ר מועצת שרונה שהורשה לבוא לישיבה, וטען שהוא מתנגד בשם שרונה להכליל כל שטח שהוא מאדמות שרונה לשטח תל אביב, פרט אולי לשטח קטן של "אדמת הפקר", לדבריו, ממנו כבר נמצא בשלבי פיתוח על ידי היהודים. "אדמת שרונה היא אדמה חקלאית ולכן אינה מתאימה להיכלל בשטח העירוני", אמר וגנר בישיבת הוועדה. ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח חזר בישיבה זו על עמדתו כי המשך רחוב החשמונאים אל דרך פתח תקווה צריך להיות בגבולה של תל אביב. וגנר לעומתו התריס וטען מולו שהדרך שנשללה היא בלתי חוקית.

שתי הישיבות הבאות של הוועדה המיוחדת הזו, שהיו גם האחרונות לקיומה, נערכו ב־10 וב־12 באוגוסט 1942. בישיבות אלו היו אנשי עיריית תל אביב, ובעיקר מהנדס העירייה יעקב שיפמן, מצוידים בנתונים רבים. שיפמן אמר כי מתוך חלק מאדמות שרונה בגוש 6212, הוחכרו למשך 49 שנה 257 דונם עבור הקמת שיכון חדש בתל אביב, ולפיכך יש להחשיב זאת כאדמה יהודית. שיפמן גם נימק בפני הוועדה מדוע תל אביב זקוקה לשטחים נוספים והסביר זאת בין השאר בתוכניות העירייה לסילוק שכונות עוני, והוסיף כי תל אביב היא אחת הערים הצפופות בעולם, 45 נפש לדונם, ויש לאפשר לה להתרחב. בישיבת הסיכום הבהירו נציגי שרונה ונציגי הכפרים הערביים בסביבה כי בשום פנים ואופן אינם מעוניינים להיות חלק מהשטח העירוני של

מתאר המושבה הטמפלרית שרונה

”החלטות הוועדה לגבולות תל אביב ואישורן על ידי הנציב העליון היו ניצחון ראשון של עיריית תל אביב בדרכה הארוכה להשתלט על כל השטח שחנק את המשך התפתחותה של העיר הגדלה

דרישות עיריית תל אביב להרחבת גבולה בעיקר לכיוון מזרח ובעיקר לשטח המועצה המקומית שרונה, הביאו בסופו של דבר בסוף יולי 1942 את הנציב העליון למנות ועדה מטעמו לבדיקת הרחבת גבולה המזרחי והצפוני של תל אביב, שתמליץ בפניו בעניין. הנציב העליון מינה את סגן מושל המחוז, תומס סקריבנור, כיו"ר הוועדה, וחבריה היו גורמים שונים שהאמורים היו להיות מעורבים בהחלטה. כך מונו כחברי אותה ועדה ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח, קצין המחוז,

רוטשילד מזרחה עד דרך פתח תקווה (כיום דרך מנחם בגין) ושכונת מונטיפיורי, שגם אותה ביקשה עיריית תל אביב לצרף לתחום שלטונה. בעקבות גירוש חלק מהתושבים הטמפלרים משרונה החל מ־1941, פתחה העירייה מראשית שנת 1942 במשא ומתן עם שלטונות המנדט להחזיר את שטחי המושבה שהיו נחוצים להתרחבות העיר וסלילת נתיבי תנועה. כ־150 אלף תושבים היו באותה תקופה בתל אביב והעיר הייתה זקוקה באופן נואש לשטחים חדשים.

כחצי שנה לפני הכרזת המדינה נמסרה המושבה הגרמנית שרונה כולה לידי עיריית תל אביב והפכה לחלק משטחה המוניציפלי של העיר

בעמוד ממול: הבית היפה ביותר בשרונה
למעלה: בית התפילה
משמאל: בית העם

הכותב, אילן שחורי, הוא עיתונאי וחוקר תולדות תל אביב. פרסם מספר ספרים בנושא, בימים אלה הוציא לאור במהדורה חדשה ומעודכנת את ספרו "חלום שהפך לכרך", עם תוספות ועדכונים לקראת שנת המאה של תל אביב. את הספר ניתן להשיג דרך אתר "תל אביב שלי" ואצל המחבר בלעדית. אילן שחורי גם מקיים הרצאות על ראשית תל אביב והחיים בה בשנות העשרים והשלושים ועורך סיורים על פי הזמנה לבודדים, קבוצות ואורחים מחו"ל, בעברית ובאנגלית, במבחר מסלולים ברחבי תל אביב, ומפעיל אתר המתמקד בתולדות העיר תל אביב בשם "תל אביב שלי" בכתובת www.mytelaviv.co.il. ניתן לפנות אליו בנייד: 052-7747748 או בדוא"ל: Ilan@mytelaviv.co.il

בשאלת ההרחבה של הגבולות העירוניים (סיפוח אדמת שרונה לאזור המוניציפלי של תל אביב). באותם ימים הזדרזה העירייה וקיבלה החלטה בדבר שימושי הקרקע של שרונה לאחר שיועברו לבעלותה: ב־4,000 הדונמים תכננה עיריית תל אביב להקים מפעלי תועלת עירוניים כגון שוק ותחנת אוטובוסים, ומוסדות ציבוריים-עירוניים כמו בית חולים, בתי ספר, גנים ועוד. בסופו של דבר ב־16 בדצמבר 1947, כחצי שנה לפני הכרזת המדינה, נמסרה המושבה הגרמנית שרונה כולה לידי עיריית תל אביב והפכה לחלק משטחה המוניציפלי של העיר. עד אז, ישבו במושבה מהימים שלאחר גירוש הטמפלרים אנשי המשטרה הבריטית. מבצע העברת הקרקע של שרונה לרשותה של עיריית תל אביב נחשב באותם ימים כאולת הקרקע החשובה ביותר להתפתחותה של העיר.

שהעירייה תישא בכל הוצאות הסלילה והבעלים לא ישתתפו בה. כי כל עוד נמצאת הסביבה רק באזור בניין ערים של תל אביב, אין חובה על הבעלים להשתתף בהוצאות הסלילה". במכתב נוסף מיום 19 בינואר 1947 כתב רוקח אל נציב המחוז והציע לצרף לגבולות העירוניים של תל אביב את תשעת הגושים באזור, שישה גושים של שרונה ושלושה גושים של שכונת נחלת יצחק, שהביעה אותה עת את הסכמתה להצטרף לתל אביב. "אנא תמליץ בפני הממשלה המרכזית על הקמת ועדה בהתאם לחוקת העירייה, אשר מתפקדה יהיה לדון בשאלת הרחבת הגבולות העירוניים של תל אביב ולהגיש את הצעותיה לאישורו של הנציב העליון", כתב רוקח. סגן נציב מחוז תל אביב השיב לרוקח במכתב מפורט ב־14 במרס 1947 ובו ציין כי הממשלה המנדטורית הסכימה למנות ועדה מיוחדת שתדון